

ในพิธีนี้เมื่อเริ่มทำพิธีบูชาด้วยการสวดมนต์เสร็จแล้ว เขาจะนำสิ่งของต่าง ๆ มารวมวางไว้ ณ ที่แห่งหนึ่ง มีอาทิของกินและของเล่นต่าง ๆ นอกจากนั้นก็มีหนังสือ ปากกา อาวุธ เครื่องใช้ในการแพทย์ เครื่องใช้ในการงานฝีมือต่าง ๆ ฯลฯ แล้วก็เสี่ยงทาย โดยปล่อยเด็กให้ออกไปอยู่ในท่ามกลางสิ่งของเหล่านั้น เด็กจะมีท่าทีคิดบ้างเล็กน้อย แล้วในที่สุดก็จะจับสิ่งใดสิ่งขึ้นมา เมื่อเด็กจับหรือถือของสิ่งใดแล้ว พวกผู้ใหญ่ก็มักจะถือเอาของสิ่งนั้นเป็นพิสุจน์ถึงกาลอนาคต เช่นถ้าเด็กจับหนังสือก็ว่าเด็กนั้นมีลักษณะจะเป็นพรหมณ์ ถ้าจับอาวุธก็ว่าจะเป็นกษัตริย์ดังนี้ เป็นต้น

ในปัจจุบันพิธีนี้จัดทำกันแต่ครั้งเดียวในระหว่างที่เด็กมีอายุ 6 เดือนถึง 1 ปี แต่ในสมัยโบราณพิธีนี้ใช้สำหรับเด็กตั้งแต่อายุ 1 ขวบถึง 8 ขวบทุก ๆ ปี หรือทุก ๆ 6 เดือน เพื่อเป็นการย้ำการพิสุจน์เรื่องวรรณะให้แน่นนอนลงไปอีกทีหนึ่ง สมัยหลัง ๆ มานี้บรรดานักปราชญ์และนักธรรมศาสตร์กำลังพยายามจะนำเอาสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้มาใช้เป็นเครื่องมือพิสุจน์การทดสอบเหล่านี้อีกต่อไป เพราะรู้สึกกันว่าเป็นของดีมีประโยชน์แก่มนุษยชาติจริง ๆ

ระบบวรรณะดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นทำให้เข้าใจว่า พฤติกรรมทางสังคมของประชาชนอินเดียถูกควบคุมโดยกฎเกณฑ์ของกลุ่มทางสังคมที่เรียกว่า "วรรณะ" นี้ แต่ในความเป็นจริงแล้ว วรรณะเป็นเพียงกรอบโครงทางทฤษฎีหาได้มีบทบาทในการกำหนดควบคุมพฤติกรรมทางสังคมของสมาชิกสังคมในทางปฏิบัติไม่ หรือแม้จะมีก็คงจะมีน้อยเมื่อเทียบกับหน้าที่ของอนุวรรณะ (Sub-caste) หรือที่เรียกว่า ชชาติ (ชา-ติ) Jati ซึ่งมีความหมายตามรูปศัพท์ว่า "การเกิด" ชา-ติ นี้จะมีบทบาทเกี่ยวข้องโดยตรงกับชีวิตประจำวันของสังคมฮินดู มากกว่าวรรณะ (Thapar, 1972 : 40)

ชชาติ คือ กลุ่มสังคมที่แฝงอยู่ในระบบวรรณะในแต่ละวรรณะจะมีชชาติต่าง ๆ มากมาย มีสถานะทางสังคมสูง-ต่ำ ไม่เท่าเทียมกัน แต่ละกลุ่มจะมีลักษณะเฉพาะตน สมาชิกของชชาติจะแสดงพฤติกรรมหรือการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (Social interaction) โดยผ่านกฎเกณฑ์ของชชาติ (ไม่ใช่กฎเกณฑ์ของวรรณะอย่างที่เข้าใจกันโดยทั่วไป) การจะบอกว่าผู้ใดอยู่ในกลุ่มสังคมเดียวกันนั้นจะดูได้จากพฤติกรรมร่วมกันทางสังคม 3 ประการ คือ

1. การแต่งงาน
2. การเสพยาหาร
3. อาชีพ

การแต่งงาน : การแต่งงานของสมาชิกชชาติจะแต่งงานกันเฉพาะภายในชชาติเดียวกัน (Endogamy) มีกฎข้อห้ามแต่งงานข้ามชชาติ แต่อย่างไรก็ตามการแต่งงานข้ามชชาติอาจเป็นไปได้ หากฝ่ายชายอยู่ในชชาติที่มีสถานะสูงกว่าหญิง กรณีนี้เรียกว่า "อนุโลม" ส่วนในทางกลับกันคือฝ่ายหญิงมีสถานะสูงกว่าชชาตินั้นเป็นไป

ไม่ได้หรือที่เรียกว่า "ปฏิโลม" หากเกิดขึ้นจะถูกขับออกจากชาติก็เท่ากับว่าถูกขับออกจาก "ระบบ" ตามที่เคยอธิบายไว้แล้วข้างต้น

การเสพยาหาร : กฎเกณฑ์เกี่ยวกับการเสพยาหารนี้จะถือปฏิบัติกันอย่างเคร่งครัด กล่าวคือ ผู้ที่มีชาติสูงกว่าจะร่วมรับประทานอาหารกับผู้มีชาติต่ำกว่าไม่ได้ ผู้มีชาติสูงสามารถให้อาหารแก่ผู้มีชาติต่ำกว่าได้ แต่รับอาหารจากผู้มีชาติต่ำกว่าไม่ได้ นอกจากนี้ยังห้ามใช้ภาชนะร่วมกัน โดยเชื่อว่าการรับประทานอาหารร่วมกับผู้มีชาติต่ำกว่านั้นจะทำให้เกิดมลทินติดตัวทำให้ชีวิต วิญญานไม่บริสุทธิ์

อาชีพ : อาชีพ ในที่นี้หมายถึง อาชีพตามจารีต เช่น อาชีพปั้นหม้อ ช่างเหล็ก ช่างไม้ ฟอกหนัง ช่างทอผ้า ไม่ใช่อาชีพที่เกิดขึ้นอันเนื่องจากการศึกษาแบบใหม่ หรือเกิดขึ้นเนื่องจากการพัฒนาอุตสาหกรรมของปัจจุบัน กลุ่มคนที่มีความเชื่อเดียวกันจะมีอาชีพเดียวกันโดยเฉพาะในชนบท ชาติเดียวกันจะอยู่รวมกลุ่มกัน และมีอาชีพเดียวกัน ดังที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่อง กามนิธ ในบทแรก ๆ ที่อธิบายว่า พระพุทธเจ้าเสด็จพระราชดำเนินผ่านหมู่บ้านของช่างต่าง ๆ ในขณะที่เสด็จไปกรุงราชคฤห์

นอกเหนือจากกฎเกณฑ์ 3 ประการ ดังกล่าวแล้ว กฎของชาติยังมีอีกมากมายครอบคลุมพฤติกรรมทางสังคมของสมาชิกไว้เกือบทุกด้าน แม้กระทั่งชนิดของอาหาร ภาชนะที่ใช้ เครื่องประดับที่ตกแต่งร่างกาย การพูดจา บุคลิกภาพ เหล่านี้ล้วนแล้วต้องแสดงออกโดยผ่านกฎของชาติทั้งสิ้น

การเกิดขึ้นของชาติยังไม่สามารถหาข้อสรุปได้ แต่เท่าที่สันนิษฐานพอจะสรุปสาเหตุได้ 2 ประการ คือ เกิดจากระบบครอบครัวที่ขยายออกไป เมื่อมีจำนวนสมาชิกมากขึ้นก็กลายเป็นกลุ่มทางสังคมขึ้นมาโดยมีกฎเกณฑ์ ข้อห้าม ข้อพึงปฏิบัติร่วมกัน นับถือเทพเจ้าองค์เดียวกัน และอาชีพเดียวกัน เหตุประการที่สองเชื่อว่าเกิดจากการพัฒนาการของสมาคมช่างฝีมือที่เรียกว่า เศรษฐี (Shreni) สมาคมเหล่านี้มีกฎเกณฑ์ในการทำงาน การอยู่ร่วมกัน ที่บังคับไม่เพียงเฉพาะสมาชิก แต่บังคับครอบครัวของสมาชิกด้วย จนทำให้มองว่าสมาคมเหล่านี้เป็นอนุวรรณะหรือชาติ (Thapar, 1972 : 62)

การกำหนดว่าชาติใดมีสถานะทางสังคมสูงต่ำกว่ากันนั้นมีปัจจัยหลายประการ แต่ที่สำคัญ ๆ ก็ได้แก่ดูว่าชาตินั้น ๆ สังกัดอยู่ในวรรณะใด อำนาจทางเศรษฐกิจคือการครอบครองที่ดินของชุมชน จำนวนสมาชิกของชาติ และสถานะทางพิธีกรรม แต่ทั้งหมดนี้ก็มีใช้เป็นกฎเกณฑ์ตายตัวที่ใช้กับทุกท้องถิ่น การกำหนดความสูงต่ำของชาตินั้นแตกต่างกันไป อย่างเช่น ในบางชุมชนชาติที่สังกัดวรรณะพราหมณ์ อาจไม่ใช่ชนชั้นสูงสุดของชุมชน เพราะมีชาติที่สังกัดวรรณะอื่นกุมอำนาจทางเศรษฐกิจคือ ครอบครองที่ดินเป็นจำนวนมากกว่า (อารยธรรมตะวันออก, ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ : 360)

นอกจากปัจจัยที่ใช้กำหนดสถานะของชาติดังกล่าวแล้ว ยังมีคติเรื่องของความสะอาดและมลทิน¹ ที่ใช้เป็นตัวกำหนดความสูง-ต่ำของทั้งชาติและวรรณะ โดยเชื่อว่าคนในแต่ละวรรณะย่อมมีความสะอาดไม่เท่ากันทั้งนี้เพราะการกำเนิดและการดำเนินชีวิต ที่จะทำให้เกิดมลทินต่อตนมาน้อยแล้วแต่กรณี การทำผิดกฎของชาติทำให้เกิดมลทิน การละเมิดกฎวรรณะก็เช่นกัน ดังนั้นจึงเกิดกฎข้อห้ามต่าง ๆ มากมายที่ป้องกันไม่ให้เกิดมลทินต่อชีวิต อย่างเช่น การรับประทานอาหารจากคนที่สถานะต่ำกว่ามารับประทาน ก็ทำให้เกิดมลทินเว้นแต่ว่าอาหารปรุงด้วยชี (ghee) หรือเนยใสจะทำให้อาหารสะอาด (น่าจะเป็นเพราะ ชี ใช้ในการประกอบพิธีกรรมสังเวทเวทดา จึงสามารถชำระมลทินที่ติดมากับอาหารได้) อาชีพก็เกี่ยวข้องกับความสะดวกเช่นกัน ตัวอย่างเช่น ผู้มีอาชีพฟอกหนังย่อมมีมลทินมากกว่าคนกวาดขยะ

ระบบวรรณะของอินเดียยังคงมีมาถึงปัจจุบัน แม้ว่าจะย่อหย่อน ลดความขลังลงไปกว่าเดิม แต่เราไม่สามารถปฏิเสธได้ว่า ระบบวรรณะ ได้คงอยู่คู่กับวัฒนธรรมอินเดียมานานนับพันปี อะไรทำให้ระบบวรรณะนี้คงอยู่ได้ยาวนานทั้ง ๆ ที่ในความเห็นของคนยุคปัจจุบันนี้มองว่าเป็นระบบที่กดขี่ข่มเหงไร้ซึ่งความยุติธรรมความเท่าเทียมกันในสังคม หากเราพิจารณาวัฒนธรรมอินเดียในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับระบบวรรณะนี้แล้ว ก็พอจะให้คำอธิบายได้พอสังเขปดังนี้

ประการแรก การจัดระเบียบสังคมของอินเดียเช่นนี้ สมองตอบต่อเป้าหมายสูงสุดของมนุษย์ นั่นคือโมกษะ : การหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด โดยเน้นให้มนุษย์ปฏิบัติตาม "วรรณาศรมธรรม" ซึ่งจะทำให้มนุษย์ไปสู่เป้าหมายสูงสุดของตนโดยการปฏิบัติหน้าที่ให้ถูกต้องตามวัย และวรรณะ ของแต่ละคน ดังนั้นระบบนี้จึงได้มีการยึดถือปฏิบัติมาโดยตลอด แม้ว่าตนเองจะต่ำต้อยเพียงใดในสังคมแต่ก็ยังคงมีความหวัง ว่าในภพหน้าจะเกิดมาอยู่ในวรรณะที่สูงกว่า หรือหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดไปเลย

ประการที่สอง สอดคล้องกับประการแรกที่ว่าสมาชิกของสังคมมองว่าการที่ตนนั้นอยู่ในสถานะทางสังคมที่ต่ำกว่าผู้อื่นก็เพราะ "กรรม" ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของความเชื่อของชาวฮินดู ดังนั้นจึงมุ่งจะทำตาม "หน้าที่" เพื่อให้บรรลุเป้าหมายของชีวิต

ประการที่สาม : ระบบวรรณะเป็นระบบที่กำหนดหน้าที่ของสมาชิกของสังคมเอาไว้ให้ทำหน้าที่ต่าง ๆ กัน สอดคล้องกับวรรณะของตน นับว่าเป็นความชาญฉลาดของปราชญ์ชาวอินเดียโบราณที่กำหนดหน้าที่ของสมาชิกในสังคมให้รักษาระบบเอาไว้ โดยกำหนดให้กษัตริย์ (King) มีหน้าที่รักษาระบบวรรณะให้คงความบริสุทธิ์อยู่เสมอ หมายความว่า กษัตริย์จะต้องคอยดูแลให้มีการละเมิดกฎของวรรณะ เช่นการ

¹พึงเข้าใจว่า ความสะอาดหรือมลทินในที่นี้เป็นนามธรรมมิใช่สะอาดหรือสกปรก ที่ชำระล้างได้โดยทั่วไป

แต่งงานข้ามวรรณะหรือการทำผิดกฎวรรณะในกรณีอื่น ๆ หากมีจะต้องมีการลงโทษ ดังนั้นจึงเปรียบเสมือนว่ามีผู้ดูแลรักษาการจักระเบียบทางสังคมให้คงอยู่ตลอดกาล เป็นการรักษาสถานะเดิม (Status quo) ให้คงอยู่ ดังนั้นจึงน่าจะเป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้ระบบวรรณะยังคงอยู่ตลอดกาล

ประการที่สี่ : ชาติเป็นกลุ่มสังคมที่ให้ประโยชน์กับสมาชิกของกลุ่ม คือให้ความมั่นคงทางสังคม และเศรษฐกิจสมาชิกจะรู้ตัวว่าเขามีสถานะทางเศรษฐกิจ และสังคมอย่างไร ความมั่นคงนี้เอง ทำให้สมาชิกของกลุ่มมอบความจงรักภักดีให้กับชาติมากกว่ากลุ่มสังคมอื่นไม่ว่าจะเป็น ศาสนา รัฐ หรือแม้แต่กษัตริย์ (King) มีผลให้อินเดียประสบปัญหาในการสร้างเอกภาพทางการเมืองมาตั้งแต่สมัยโบราณ เชื่อว่าพัฒนาการของความจงรักภักดีที่มีต่อกลุ่มสังคมเห็นได้ชัดเจนตั้งแต่หลังสมัยราชวงศ์คุปตะ เป็นต้นมา อย่างไรก็ตามชาติเป็นเครื่องมือที่ดีของอินเดียในการปกป้องวัฒนธรรมของอินเดีย และขณะเดียวกันก็เป็นเครื่องมือดูกลั่นคนต่างวัฒนธรรมให้เข้าสู่ระบบสังคมอินเดีย ชาวต่างชาติเมื่อเข้ามาจำเป็นต้องสร้างกลุ่มสังคมของตนขึ้นเพื่อกำหนดสถานะของตน ทั้งนี้ได้แสดงพฤติกรรมทางสังคมของตนกับกลุ่มสังคมอื่น ๆ ตามแต่สถานะ ด้วยเหตุนี้ชาติจึงคงอยู่คู่กับวัฒนธรรมอินเดียมาโดยตลอด

ด้วยเหตุที่สถานะทางสังคมของคนในระบบชาติของอินเดียนั้น สืบทอดกันทางสายโลหิต และผูกพันอย่างใกล้ชิดกับอาชีพทำให้เข้าใจกันว่าระบบสังคมอินเดียนั้นปราศจากการเลื่อนหรือเปลี่ยนแปลงสถานะทางสังคม (Social Mobility) ประเด็นนี้เป็นจริงหากการเลื่อนสถานะทางสังคมกระทำในลักษณะของปัจเจกบุคคลด้วยปัจจัย 2 ประการข้างต้นทำให้ปัจเจกบุคคลไม่สามารถทำได้เพราะมีการควบคุมและตรวจสอบโดยอัตโนมัติจากสังคม อย่างไรก็ตามการเลื่อนสถานะเป็นไปได้ แต่จะต้องเปลี่ยนแปลงทั้งกลุ่มชาติ และยังคงเปลี่ยนอาชีพรวมถึงถิ่นที่อยู่ หากปัจเจกบุคคลประสงค์จะเปลี่ยนแปลงสถานะของตน ก็อาจทำได้โดยการเข้าร่วมกลุ่มที่เปลี่ยนแปลงนี้เท่านั้น เชื่อว่าการเปลี่ยนแปลงเช่นนี้มีวิวัฒนาการมาตั้งแต่ประมาณศตวรรษที่ 6 ก่อนคริสตกาลเป็นต้นมา (Thapar, 1972 : 40)

ระบบวรรณะของฮินดูในปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงไปจนคล้ายความศักดิ์สิทธิ์ลงไปมาก อันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างทางเศรษฐกิจ การปกครอง การศึกษา ตั้งแต่อังกฤษเข้าปกครองอินเดียและมีบุคคลที่มีบทบาทสำคัญในการต่อต้านระบบวรรณะก็ได้แก่ มหาตมะคานธี ผู้ซึ่งพยายามจะสร้างความเสมอภาคในสังคมอินเดีย ท่านเป็นผู้รณรงค์ เรียกร้องให้เห็นอกเห็นใจ ให้ความยุติธรรมทางสังคมแก่ จัณฑาลที่ท่านเรียกว่า หริชน (Harijan) ซึ่งแปลว่าคนของพระเจ้า นอกจากนี้ยังมีนายอัมเบดการ์ (Ambedkar) ซึ่งเป็นจัณฑาลที่ได้รับการศึกษาถึงระดับปริญญาเอก ท่านเป็นอีกคนที่อุทิศตนเพื่อช่วยเหลือ ยกฐานะทางสังคมให้แก่กลุ่มจัณฑาล นอกจากนี้ก็ยังมีผู้เสนอความเห็นที่ว่าพระพุทธเจ้าก็ทรงเป็นนักต่อต้านระบบวรรณะมาตั้งแต่โบราณกาล อย่างไรก็ตามประเด็นนี้มีผู้เสนอว่าชาวหลักฐานยืนยันที่พอจะทำให้เชื่อได้ว่าจริงมีอาจสรุปได้ว่า พระพุทธเจ้ามีเจตนาจะต่อต้านระบบวรรณะหรือไม่

ครอบครัวและการแต่งงาน

ครอบครัวในระบบสังคมอินเดียถือเป็นหน่วยทางสังคม ซึ่งต่างจากในปัจจุบันซึ่งถือเอาบุคคลเป็นหน่วยทางสังคม

ลักษณะครอบครัวของสังคมอินเดียโบราณ หรือแม้แต่ในปัจจุบันก็ตามเป็นลักษณะครอบครัวร่วม (Joint Family) กล่าวคือ สมาชิกของครอบครัวมีความผูกพันกันอย่างใกล้ชิด และสมาชิกของครอบครัวซึ่งหมายถึง พี่น้อง ญาติระดับต่าง ๆ เช่น ลุง ป้า น้า อา หลาน อาศัยอยู่ร่วมกันในบ้านเดียวกัน หรือปลูกสร้างบ้านเรือนอยู่ใกล้ ๆ กันเป็นกลุ่มตระกูลเดียวกัน ในระบบครอบครัวร่วมนี้การครอบครองทรัพย์สินถือเป็นของส่วนกลาง (หมายถึงอสังหาริมทรัพย์) บิดาจะเป็นผู้นำของครอบครัว เป็นผู้บริหารจัดการทรัพย์สินของครอบครัว คือเป็นระบบปิตาธิปไตย (Patriarchy)

ครอบครัวของสังคมอินเดียโบราณจะเป็นที่ให้ความมั่นคงและสวัสดิภาพแก่สมาชิกของครอบครัว แม้ว่าสมาชิกคนนั้นอาจจะไม่ใช่คนที่หารายได้ให้กับครอบครัว แต่เขาก็ยังสามารถจะอยู่ในบ้านได้อย่างมีความสุข และรู้สึกปลอดภัยสามารถพึ่งพาสมาชิกครอบครัวคนอื่น ๆ ได้เนื่องด้วยความผูกพันที่มีต่อกัน

การแต่งงาน :

การแต่งงานในทรรศนะของชาวฮินดูถือว่าเป็นหน้าที่ทางศาสนา ไม่ใช่เป็นเพียงข้อสัญญาผูกมัดทางสังคม อีกทั้งไม่ใช่เป็นเพียงสิ่งซึ่งมีหน้าที่เพื่อความเฟลิดเฟลีนทางกามรมณ์และการผลิตลูกหลานอย่างเดียว ในระเบียบชีวิตของชาวฮินดูเขาถือว่า การแต่งงานมีความสำคัญเป็นอันดับ 2 รองจาก "ธรรมะ" โดยถือว่า ชีวิตที่ปราศจากการแต่งงานเป็นชีวิตที่ไม่สมบูรณ์ ในระบบอาศรมจัดให้ขั้นตอนที่ 2 ของชีวิตเป็นวัยของการครองเรือน มนุษย์จะต้องใช้ชีวิตในวัยนี้ชีวิตจึงจะสมบูรณ์ และบรรลุโมกษะได้

การแต่งงานถือเป็นข้อผูกพันอันศักดิ์สิทธิ์ สามี ภรรยา ที่แต่งงานกันแล้วจะไม่แยกจากกัน ทั้ง 2 คนถือเป็นคนเดียวกันเป็นชีวิตเดียวกัน

ในคัมภีร์มनुธรรมศาสตร์กล่าวว่าบุรุษใดไม่ได้แต่งงานย่อมไม่ได้การเคารพนับถือ เมื่อสิ้นชีวิตไปแล้ววิญญาณจะสงบสุขได้ก็ต่อเมื่อมีบุตรเป็นผู้สืบสกุล และประกอบพิธีศพให้¹ นอกจากนี้บุรุษใดที่ไม่แต่งงานย่อมไม่สามารถปฏิบัติ "กามะ" ชีวิตก็จะไม่สมบูรณ์ เมื่อตายไปแล้วย่อมเข้าสู่ขุมนรก

ส่วนสตรีนั้นหากไม่ได้เข้าพิธีแต่งงาน แม้ว่าจะประกอบพิธีกรรมทางศาสนามากมายเพียงใด ก็ไม่อาจเข้าถึงภูมิแห่งสวรรค์ได้

¹ ด้วยเหตุนี้จึงมีธรรมเนียมรับบุตรบุญธรรมเพื่อประกอบพิธีศพให้ ในกรณีที่แต่งงานแล้วไม่มีบุตรชาย

การแต่งงานของชาวฮินดูเหมือนเป็นการชำระหนี้ให้กับบรรพบุรุษ ซึ่งชดใช้โดยการมีบุตร ให้การศึกษาอบรมเลี้ยงดูบุตรอย่างดี ซึ่งนับได้ว่าเป็นการสืบสานมรดกทางวัฒนธรรมของสังคมไม่ให้สูญหายไป สังคมและวัฒนธรรมจะถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งในยุคหนึ่งไปสู่อีกยุคหนึ่งไม่มีวันขาดสาย (วราคม ที่สุกะ : 60-61)

การเข้ามาของมุสลิม¹

อนุทวีปอินเดียนับตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ ได้เผชิญกับการรุกรานของคนต่างชาติ ต่างศาสนาต่างวัฒนธรรมมาแล้วนับครั้งไม่ถ้วน รวมระยะเวลาเป็นร้อย ๆ พัน ๆ ปี แต่ด้วยคุณสมบัติพิเศษของอินเดียทำให้ผู้รุกรานเหล่านั้นถูกดูดกลืนหายเข้าไปในวัฒนธรรมอินเดีย โดยเฉพาะเมื่อศาสนาฮินดูมีบทบาทสำคัญในอนุทวีป อย่างไรก็ตามวัฒนธรรมฮินดูที่เจริญรุ่งเรืองในอนุทวีปก็ถูกทำลายโดยวัฒนธรรมอิสลาม โดยเฉพาะตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 13 เป็นต้นมา เมื่อมุสลิมสามารถสถาปนาอำนาจทางการเมืองของคนได้ในอินเดียตอนเหนือ ชาวมุสลิมในอินเดียมิได้ถูกดูดกลืนหายไป สังคมฮินดู ในทางตรงข้ามทั้ง 2 วัฒนธรรมต่างยืนหยัด มีบทบาทสำคัญและมีอิทธิพลต่อประชาชนของวัฒนธรรมตนเองเคียงคู่กันไปจนกระทั่งถึงปัจจุบันนี้

อิทธิพลของมุสลิมเจริญสูงสุดเมื่อประมาณ คริสต์ศตวรรษที่ 16 คือเมื่อมีการสถาปนาราชวงศ์โมกุล แต่เวลานี้อยู่นอกเหนือขอบเขตของงานชิ้นนี้ ดังนั้นในที่นี้จึงจะกล่าวถึงบทบาทของมุสลิมพอสังเขป นับตั้งแต่เมื่อแรกที่มุสลิมมีบทบาทในอนุทวีปจนถึงประมาณคริสต์ศตวรรษที่ 13 เท่านั้น

ศาสนาอิสลาม : ศาสนาอิสลามนับว่าเป็นศาสนาที่มีผู้นับถือมากที่สุดเป็นอันดับ 2 ของโลก รองจากศาสนาคริสต์ ศาสนาอิสลามถือกำเนิดในคาบสมุทรอาหรับ โดยมีศาสดา คือ พระมะหะหมัด ศาสนาอิสลามได้รับการสถาปนาขึ้นในดินแดนที่มีความแห้งแล้งเต็มไปด้วยทะเลทราย จะมีแหล่งน้ำหรือที่เรียกว่า โอเอซิส(Oasis)อยู่บ้าง นอกจากสภาพภูมิประเทศและอากาศที่โหดร้ายแล้ว สภาพการทางการเมืองและสังคมของคาบสมุทรอาหรับก็ตกอยู่ท่ามกลางความวุ่นวายของสงคราม การปล้นสะดมระหว่างเผ่า สวัสดิภาพของชีวิตและทรัพย์สินเป็นสิ่งที่ล่อแหลมสำหรับชนชาวอาหรับในยุคก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 7

¹ ในที่นี้ "มุสลิม" จะหมายถึงคนที่นับถือศาสนาอิสลาม ส่วนศาสนาและวัฒนธรรมนั้นจะใช้ศาสนาอิสลาม หรือวัฒนธรรมอิสลามตามแต่กรณี

เชื่อกันว่า เมื่อประมาณ ค.ศ.622 ศาสนาอิสลามได้เกิดขึ้นอย่างแท้จริงในคาบสมุทรอาหรับพระมะหะหมัดศาสดาของศาสนาอิสลามใช้เวลาประมาณ 10 ปี เพื่อประกาศและเผยแพรศาสนาอิสลามในคาบสมุทรอาหรับ มีผลทำให้ประชาชนในคาบสมุทรอาหรับทั้งหมดหันไปนับถือศาสนาอิสลาม

ศาสนาอิสลามมีความเชื่อที่สำคัญที่สุด คือเชื่อในพระเจ้า หรือพระอัลลาห์ (Allah) ว่ามีพระองค์เดียว ไม่มีคู่แข่ง ไม่เปลี่ยนแปลงตามกาลเวลา เป็นผู้ทรงอำนาจ ทรงแบ่งปันจักรวาล เป็นผู้ตัดสินในวันสุดท้ายของโลก นอกจากนี้ศาสนาอิสลามยังกำหนดหน้าที่ให้กับศาสนิกชนเอาไว้อีก 5 ประการ คือ

1. ยอมรับหลักของศาสนาว่ามีพระเจ้าองค์เดียว และพระมะหะหมัดเป็นตัวแทนของพระองค์
2. การสวด จุดประสงค์ของการสวดก็เพื่อสรรเสริญพระเจ้าและพระมะหะหมัด และเพื่อขอประทานความช่วยเหลือจากพระเจ้า มุสลิมจะต้องสวดวันละ 5 ครั้ง คือตอนเช้าตั้งแต่พระอาทิตย์ยังไม่ขึ้น ตอนกลางวันหลังเที่ยง ตอนบ่ายประมาณบ่าย 3 โมง ถึง 5 โมง ตอนเย็น และตอนพลบค่ำ นอกจากนี้ยังมีการสวดเป็นพิเศษคือ ตอนเที่ยงวันศุกร์เป็นการชุมนุมสวดที่สุเหร่า ซึ่งมีจำนวนผู้ร่วมสวด 50 คนขึ้นไป การชุมนุมสวดนี้มีผลต่อมุสลิมในด้านที่ก่อให้เกิดความรู้สึกร่วมกัน

3. การให้ทาน หรือ ซากะห์ (Zakat) แปลว่า การให้คืนแก่พระเจ้า เป็นการให้ทานแก่คนจน ที่เรียกกันว่า ภาษีคนจน

4. การอดอาหาร ทุก ๆ ปีในเดือนระมะดาน (Ramadan) คือเดือน 9 ตามปฏิทินจันทรคติ มุสลิมจะไม่รับประทานอาหาร เครื่องดื่ม ไม่สูบบุหรี่ ไม่มีการสมาคมกับเพศตรงข้าม ตั้งแต่พระอาทิตย์ขึ้น จนพระอาทิตย์ตกดิน

5. การจาริกแสวงบุญ (Hajj) มุสลิมทุกคนหากเป็นไปได้จะต้องไปจาริกแสวงบุญที่นครเมกกะอย่างน้อย 1 ครั้งในชีวิต การไปแสวงบุญเป็นการชุมนุมกันของมุสลิมเป็นประจำทุกปี ไม่ว่าจะเป็นเผ่าพันธุ์หรือภาษาใดก็ตาม นับว่าเป็นการรวมใจรวมความสามัคคีในหมู่ชาวมุสลิมได้เป็นอย่างดี

นอกจากความเชื่อและหน้าที่ดังกล่าวแล้ว ศาสนาอิสลามบางนิกายยังถือว่าสงครามอันศักดิ์สิทธิ์ หรือ Jihad (Holy war) เป็นหน้าที่ของมุสลิมโดยเชื่อว่าผู้ตายในสงครามกับคนต่างศาสนาจะได้ขึ้นสวรรค์

หลังจากศาสนาอิสลามตั้งมั่นในคาบสมุทรอาหรับ โดยมีชาวอาหรับเป็นผู้อุปถัมภ์ค้ำจุนและปกป้องศาสนาแล้ว ประมาณ 1 ศตวรรษ ศาสนาอิสลามก็ขยายตัวออกไปยังทางตอนเหนือของแอฟริกา ขยายตัวไปสู่เปอร์เซียและอินเดียในที่สุด

อาณาจักรของอิสลามหลังจากที่พระมะหะหมัดตาย¹ ลงไปในปี ค.ศ. 632 นั้น ปกครองโดยประมุขที่เรียกว่า กาลิฟ (Caliph) ซึ่งหมายความว่า "ผู้ช่วยพระเจ้า" ในระยะแรก ๆ ตำแหน่งกาลิฟนี้จะใช้วิธีเลือกจากผู้มีคุณสมบัติเหมาะสม แต่ในสมัยต่อมาคือในสมัยราชวงศ์อุมัยยัด (Umayyad) ซึ่งมีอำนาจอยู่เมื่อประมาณ ค.ศ. 661-750 ตำแหน่งกาลิฟกลายเป็นการสืบทอดทางสายโลหิตและในสมัยนี้เองที่อำนาจของชาวอาหรับได้ขยายมาทางตะวันออก จนถึงอาฟกานิสถานและแคว้นซินด์ (Sind) ของอนุทวีปอินเดีย (ค.ศ. 711)

หลังจากสมัยของราชวงศ์อุมัยยัดแล้วเป็นสมัยของราชวงศ์อับบาซิด (Abbasids) ซึ่งมีอำนาจอยู่ตั้งแต่ ค.ศ. 750-1055 โดยมีศูนย์กลางอยู่ที่กรุงแบกแดด ซึ่งเป็นเมืองหลวงใหม่แทนกรุงดามัสกัส ในสมัยราชวงศ์อุมัยยัด ในสมัยราชวงศ์อับบาซิดนี้เองได้ปรากฏอิทธิพลของเปอร์เซียอย่างเด่นชัดในทางการเมืองและวิทยาการด้านต่าง ๆ ของวัฒนธรรมอิสลาม ส่วนชาวอาหรับนั้นจะเป็นผู้เชี่ยวชาญทางด้านเทววิทยา

อย่างไรก็ตามในสมัยนี้เองก็ปรากฏความวุ่นวายในราชสำนักของอับบาซิด คือมีการแย่งอำนาจกันเองในกลุ่มชนต่าง ๆ ทำให้ราชวงศ์นี้ค่อนข้างอ่อนแอ จนต้องจ้างชาวเตอร์กมาเป็นทหารรักษาพระองค์ และปกครองดินแดนบางส่วนของอาณาจักร ทำให้พวกเตอร์กมีบทบาททางการเมืองและการทหารสูง กระทั่งในปี ค.ศ. 1055 สามารถยึดครองกรุงแบกแดดได้ ในสมัยอับบาซิดนี้เช่นกันที่เกิดตำแหน่ง "สุลต่าน" (Sultan) เพื่อช่วยกาลิฟปกครอง (ตำแหน่งนี้ไม่เกี่ยวข้องกับศาสนาอย่างเช่นตำแหน่ง กาลิฟ) เนื่องจากอาณาจักรของอิสลามขยายออกไปกว้างขวางมาก

หลังจาก ค.ศ. 1055 เป็นต้นไป อาณาจักรอิสลามก็อยู่ภายใต้การปกครองของพวกเตอร์ก อย่างไรก็ตามเนื่องมาจากความอ่อนแอของราชวงศ์อับบาซิดตั้งแต่แรก จึงทำให้มีมณฑลหลาย ๆ มณฑลของอาณาจักรประกาศตนเป็นอิสระ ไม่ขึ้นกับอำนาจของกาลิฟที่กรุงแบกแดด อย่างเช่นการสถาปนาอาณาจักร กัซนี (Ghazni) ในอาฟกานิสถาน ในปี ค.ศ. 962 อาณาจักรกัซนีของเตอร์กอาณาจักรนี้จะมีบทบาทสำคัญในการรุกรานอินเดียในสมัยต่อมา

เมื่อแรกสถาปนาศาสนาอิสลาม และระหว่างการขยายตัวของศาสนาอิสลามในช่วง 2 ทศวรรษตั้งแต่ ค.ศ. 622 อินเดียยังคงอยู่อย่างหรูหรา ฟุ่มเฟือยโดยมิได้นึกถึงความเข้มแข็งของชาวอาหรับภายใต้ระบบความเชื่อใหม่นี้เลย ชาวอาหรับมีการติดต่อกับอินเดียเพื่อแลกเปลี่ยนสินค้ากันมานานแล้ว โดยมีการเดินเรือจากคาบสมุทรอาหรับมาทำการค้ากับชาวอินเดีย ในแถบลุ่มแม่น้ำสินธุ ในแคว้นซินด์ และดูเหมือนว่าชาวอินเดีย

¹ ธรรมเนียมเดิมของชาวอาหรับไม่มีราชาศัพท์สำหรับหัวหน้าเผ่า พระมะหะหมัดเปรียบได้กับหัวหน้าเผ่า จึงไม่มีการใช้ราชาศัพท์เมื่อกล่าวถึงศาสดา จะใช้กับพระเจ้าเท่านั้น

ไม่ค่อยคำนึงถึงความสัมพันธ์ทางการค้าเท่าไรนัก เพราะมีการปล้นสะดมเรือของชาวอาหรับ จนทำให้มีการส่งกองกำลังมาที่แคว้นซินด์ในปี ค.ศ. 644 แต่มุสลิมก็ยังไม่มีท่าทีที่จะยึดครองแคว้นซินด์ จนกระทั่ง ค.ศ. 711 ชาวซินด์ปล้นสะดมเรือสินค้าของอาหรับอีกที่บริเวณปากแม่น้ำสินธุ เหตุการณ์นี้เองทำให้ผู้ว่าการแคว้นอิรักส่งกองกำลังมุสลิมเข้ายึดครองแคว้นซินด์ได้สำเร็จ และบังคับให้ชาวซินด์ซึ่งนับถือศาสนาฮินดูเปลี่ยนไปนับถือศาสนาอิสลาม มิเช่นนั้นก็จะถูกประหาร อย่างไรก็ตามในระยะเวลาต่อมาไม่นานนัก ผู้ปกครองมุสลิมก็ยินยอมให้ชาวซินด์นับถือศาสนาเดิมได้ แต่ต้องเสียภาษีรายหัว (Jizya-Head Tax) ให้กับผู้ปกครอง

การที่ชนชั้นปกครองมุสลิมในแคว้นซินด์ยินยอมให้ชาวฮินดูในแคว้นซินด์นับถือศาสนาฮินดูของตนได้ แต่ต้องเสียภาษีนั้นมีผลให้วัฒนธรรมอิสลามไม่ขยายตัวจากแคว้นซินด์ไปสู่ดินแดนส่วนอื่น ๆ ของอนุทวีปอย่างรวดเร็ว อาจกล่าวได้ว่าการขยายตัวของวัฒนธรรมอิสลามในอินเดียไม่ได้มีฐานมาจากการมีอิทธิพลของมุสลิมในแคว้นซินด์ แม้กระทั่งเมื่อปลายคริสต์ศตวรรษที่ 10 อิทธิพลของอาหรับก็ยังจำกัดตัวอยู่ทางตะวันตกของอนุทวีปคือ บริเวณลุ่มแม่น้ำสินธุเท่านั้น ส่วนดินแดนอินเดียเหนือที่นักษัตริย์ฮินดูต่างแย่งชิงความเป็นผู้มีอำนาจสูงสุด โดยมีได้ระแวงภัยจากชาวอาหรับเลย (C. Collin Davies. An Historical Atlas of the Indian Peninsula. 1979 p.22)

เมื่อศูนย์กลางอำนาจของมุสลิมที่กรุงแบกแดดอ่อนแออำนาจของกาหลิบที่เคยควบคุมดูแลผู้ปกครองมุสลิมในแคว้นซินด์ก็อ่อนแอลงไปด้วย มีผลให้ผู้ว่าการมุสลิมที่ปกครองแคว้นซินด์ทำตัวเป็นอิสระไม่ขึ้นอยู่กับการแบกแดด และหลังจากปี ค.ศ. 871 อาณาจักรของมุสลิมทางตะวันตกของอินเดียก็ถูกแบ่งออกเป็น 2 ส่วนคือ มัสนูราห์ (Mansurah) และมุลตาน (Multan) ต่างก็เป็นอาณาจักรของชาวอาหรับและต่างเป็นอิสระไม่ขึ้นต่อกัน ทั้งคู่ไม่ใช่อาณาจักรที่มีอำนาจมาก อีกทั้งยังต้องคอยระวังภัยจากการขยายอำนาจของกษัตริย์ฮินดู โดยเฉพาะจากอาณาจักรของราชวงศ์ประติหาระ (Pratiharas)

ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าการที่ชาวอาหรับยึดครองแคว้นซินด์นั้นไม่ได้ก่อให้เกิดผลทางการเมืองอย่างทันตาเห็น แต่ในทางตรงข้ามได้ก่อให้เกิดผลทางด้านวัฒนธรรมที่มีต่อโลกภายนอกอนุทวีปอินเดีย กล่าวคือ ชาวอาหรับได้รับเอาความรู้วิทยาการด้านต่าง ๆ ของอินเดียเอาไว้ และนำไปเผยแพร่ทั้งในโลกอิสลาม และในยุโรปด้วย ความรู้เหล่านั้นได้แก่ ศาสนาปรัชญา การแพทย์ คณิตศาสตร์ ดาราศาสตร์ (Majumdar, 1976: 267)

อิทธิพลทางการเมืองของอิสลามที่จะมีต่ออนุทวีปอินเดียอย่างจริงจังนั้น เกิดขึ้นจากการรุกรานแคว้นปัญจาบ โดยสุลต่านมาหมูดแห่งกัซนี (Mahmud of Ghazni) ซึ่งมีบทบาทอยู่ระหว่างปี ค.ศ. 971-1030

มาหมุดแห่งกัษีรุกรานอินเดียครั้งแรกในปี ค.ศ. 997 เขารุกรานอินเดียในฤดูหนาวเป็นประจำทุก ๆ ปี รวมได้ 17 ครั้ง ทุกครั้งที่รุกรานกองทหารของเขาจะทำลายศาสนสถานของฮินดูทำลายรูปเคารพ ปล้นสะดม ทรัพย์สิน ช่มชืด และชนทรัพย์สินเดินทางกลับอาฟกานิสถาน การรุกรานเช่นนี้ทำให้อำนาจของเจ้าครองแคว้นฮินดูอ่อนแอลงไป จนในที่สุดมาหมุดก็ยึดครองแคว้นปัญจาบก่อนที่เขาจะตายในปี ค.ศ.1030

ประมาณ 150 ปี หลังจากมาหมุดตาย อาณาจักรของเขาก็ถูกยึดครองโดยพวกเตอร์กอีกสาขาหนึ่ง ภายใต้การนำของสุลต่านมุฮัมหมัดแห่งกอร์ (Muhammad of Ghur) และหลังจากนั้นก็เริ่มรุกรานอินเดียเหนือ โดยเริ่มต้นตั้งแต่ ค.ศ.1175 จนกระทั่งยึดครองเมืองเดลี (Delhi) ได้ในปี ค.ศ.1193

หลังจากยึดครองเดลีได้แล้ว สุลต่านมุฮัมหมัดแห่งกอร์ก็เดินทางกลับอาฟกานิสถาน โดยมอบหมายให้ทาสของเขาชื่อ Qutb-ud-din Aybak เป็นผู้ดูแลแทน การยึดครองอินเดียเหนือครั้งนี้มิใช่จะไม่มี การต่อต้านของกษัตริย์ฮินดู แต่ความพยายามในการต่อต้านและปกป้องศาสนาฮินดูของกษัตริย์ฮินดูล้มเหลวไม่ว่าจะเป็นพวกราชบุตร (Rajputras) หรือราชวงศ์ปาละ และในที่สุดราชวงศ์เสนะแถบลุ่มแม่น้ำคงคา ก็ต้องพ่ายแพ้แก่กองทัพของเตอร์ก เชื่อกันว่าการรุกรานบริเวณลุ่มแม่น้ำคงคาของอิสลามทำให้ มหาวิทยาลัยนาลันทา ซึ่งเป็นศูนย์กลางของการศึกษาพุทธศาสนาถูกทำลายไปด้วย และการทำลายล้างของมุสลิมนี้เองทำให้ศาสนาพุทธล่มสลายไปจากอินเดียอย่างชนิดที่ไม่สามารถกลับมาอิทธิพลต่อประชาชนอินเดียได้อีกเลย

ในปี ค.ศ.1206 มุฮัมหมัดแห่งกอร์ ถูกลอบสังหารในเมืองละฮอร์ ผู้ช่วยของเขาที่ดูแลอินเดียจึงสถาปนาราชวงศ์ของตนขึ้นมาเรียกว่า ราชวงศ์ทาส (Slave Dynasty) นับเป็นการสถาปนาอำนาจของชนชั้นปกครองมุสลิมในอินเดียเหนืออย่างถาวร นับตั้งแต่การสถาปนาราชวงศ์ทาสไปยาวนานอีกประมาณ 320 ปี เป็นยุคสมัยที่เรียกว่า สมัยสุลต่านแห่ง เดลี (The Delhi Sultanate) ซึ่งมีราชวงศ์ครองต่อไปอีก 5 ราชวงศ์ และเป็นระยะที่มุสลิมต่างแก่งแย่งอำนาจกัน พร้อม ๆ กับการขยายอำนาจไปจนทั่วอินเดียเหนือ และเมื่อถึงประมาณ ค.ศ.1526 กษัตริย์มุสลิมจากกานูลชื่อ บาบัวร์ (Babur) ก็รุกรานอินเดียทำสงครามชนะสุลต่านแห่งเดลี ชัยชนะครั้งนี้ถือเป็นการสถาปนาอำนาจอันยิ่งใหญ่ของมุสลิมภายใต้ราชวงศ์โมกุล ผู้สถาปนาจักรวรรดิโมกุล (Mughal Empire) ที่สามารถปกครองอินเดียได้ทั้งอินเดียเหนือและคาบสมุทรทางตอนใต้ นับเป็นยุคสมัยที่มุสลิมมีอำนาจสูงสุดในอนุทวีปอินเดียก่อนที่จะสูญเสียให้กับอังกฤษไปเมื่อประมาณกลางคริสต์ศตวรรษที่ 18

การที่มุสลิมสามารถครอบครองอนุทวีปอินเดียได้นี้อาจสืบเนื่องมาจากระบบวรรณะ ตามระบบวรรณะของฮินดูการทำการรบพุ่ง เป็นหน้าที่ของกษัตริย์ ในขณะที่คนในวรรณะอื่น ๆ มิได้มีส่วนร่วมด้วย (เพทรี สุมิตร, 2520 : หน้า 117) นอกจากนี้สาเหตุที่ค่อนข้างจะเป็นจริงอย่างสูง คือ การขาดความสามัคคีในหมู่ผู้ปกครองฮินดู ทำให้การต่อต้านมุสลิมนั้นเป็นลักษณะของต่างคนต่างทำ ไม่มีความร่วมมือ ประสานงานเพื่อต่อต้านอำนาจของมุสลิม อาณาจักรฮินดูจึงถูกปราบปรามลงทีละแห่งจนกระทั่งหมดอำนาจไปในที่สุด

นอกจากนี้ยังเชื่อว่าวิธีการรบของอินเดียซึ่งมีกองทัพช้างที่อู้อย่าย ในขณะที่ยุทธกรรณเช่นเตอร์กมีกองทัพม้าที่มีความสามารถเคลื่อนที่ได้เร็ว อีกทั้งความเชื่อเกี่ยวกับสงครามอันศักดิ์สิทธิ์ (Jihad) ทำให้ชนมุสลิมมีกำลังใจที่จะทำการรบจนสามารถเอาชนะกองทัพฮินดูและครอบครองอินเดียได้ในที่สุด

การครอบครองอินเดียเหนือมีผลให้ศาสนาอิสลามขยายตัวในอนุทวีปอินเดียอย่างรวดเร็ว เราเชื่อว่าการขยายอำนาจทางการเมืองของมุสลิมในอินเดียมีจุดประสงค์เพียงครอบครองดินแดนหากแต่มีจุดประสงค์จะเผยแพร่ศาสนา กำจัดคนนอกศาสนา ดังนั้นในระยะแรกจึงมีการบังคับให้ประชาชนเปลี่ยนไปนับถือศาสนาอิสลาม แต่ต่อมาก็ให้นับถือโดยสมัครใจ ผู้ไม่นับถือต้องเสียภาษี Jizya อย่างไรก็ตามโครงสร้างการจัดระเบียบสังคมของฮินดูเองก็เอื้ออำนวยให้มีการเปลี่ยนศาสนาเป็นอย่างยิ่ง กล่าวคือระบบวรรณะของอินเดีย ยอมรับความสูง-ต่ำของคนในสังคมและยังมีกลุ่มคนที่อยู่นอกระบบวรรณะที่ได้รับการดูถูกเหยียดหยาม ดังนั้น หากประชาชนฮินดูที่ประสงค์จะหลุดพ้นจากผู้มีสถานะต่ำก็อาจทำได้โดยการเปลี่ยนศาสนา ซึ่งศาสนาอิสลามก็พร้อมจะตอบสนองต่อการเปลี่ยนศาสนาอยู่แล้ว

นอกเหนือจากวัฒนธรรมด้านศาสนาแล้วสิ่งหนึ่งที่เข้ามาในอนุทวีปอินเดียพร้อม ๆ กับการสถาปนาอำนาจของอิสลาม ก็คือภาษาเปอร์เซีย ซึ่งใช้เป็นภาษาราชการของราชสำนักอิสลามจนถึงสมัยราชวงศ์โมกุล นอกจากนี้ก็ยังมีวิวัฒนาการทางภาษา คือ เกิดภาษาสำหรับประชาชนมุสลิม คือภาษาอูรดู (Urdu) เชื่อกันว่าภาษาอูรดูเกิดจากการผสมผสานกันของภาษาอาหรับ ภาษาสันสกฤต และภาษาเปอร์เซีย ภาษาอูรดูนี้ปัจจุบันยังใช้กันในหมู่มุสลิมของประเทศอินเดียและประเทศปากีสถาน อย่างไรก็ตามเราพบการต่อต้านจากประชาชนฮินดูในการนำภาษาเปอร์เซียเข้ามาใช้ โดยจะพบว่านักเขียนฮินดูหันไปใช้ภาษาท้องถิ่น (เดิมจะใช้ภาษาสันสกฤต) สำหรับงานเขียนสำคัญ ๆ ส่งผลให้ภาษาท้องถิ่นของอินเดียเจริญก้าวหน้า โดยเฉพาะในแคว้นเบงกอล ภาษาเบงกาลีได้ถูกนำมาใช้ในงานวรรณกรรมสำคัญ ๆ เช่น มหากาพย์ สถานการณ์ด้านภาษาดังกล่าวนี้เกิดขึ้นหลังจากคริสต์ศตวรรษที่ 13 เป็นต้นมา

นอกเหนือจากด้านภาษาแล้ว การอยู่ร่วมกันของสองวัฒนธรรม ทำให้ประชาชนฮินดูยอมรับวัฒนธรรมบางประการของอิสลาม เช่น ประเพณีการคลุมหน้า (Purdah) การแต่งกาย นอกจากนี้เชื่อกันว่าเพื่อป้องกันการกระทำผิดกฎหมายของวรรณะพวกฮินดูได้สร้างวัฒนธรรม รวมทั้งกฎเกณฑ์บางประการขึ้นเพื่อปกป้องตนให้ปราศจากมลทิน เช่น ประเพณีการแต่งงานเมื่อยังเยาว์ (Child Marriage) ทั้งนี้ก็เพื่อป้องกันการแต่งงานข้ามกลุ่มสังคมตามข้อห้ามของฮินดู

อันเนื่องมาจากความแตกต่างทางวัฒนธรรมของสองศาสนาทำให้ประชาชนมุสลิม และประชาชนฮินดูไม่สามารถจะผสมผสานกันได้อย่างจริงจัง ต่างก็คบหาสมาคมอยู่กับผู้คนในวัฒนธรรมของตน รวมไปถึงการ

ปกครอง มุสลิมเองก็ไม่สามารถรวบรวมฮินดูให้อยู่ภายใต้อำนาจของตนอย่างแท้จริง ความไม่สงบ ความวุ่นวายทางการเมืองจึงเกิดขึ้นอยู่บ่อย ๆ ความวุ่นวายทางการเมืองและสังคมนี้ต่อเนื่องไปตลอดจนถึงคริสต์ศตวรรษที่ 16 เมื่อมีอำนาจใหม่เข้ามาในอนุทวีปอินเดีย นั่นก็คือ พวกมองโกล และชาวยุโรปพวกแรกที่เข้ามาในอินเดียซึ่งก็คือโปรตุเกส

การขยายอิทธิพลทางวัฒนธรรมของอินเดีย

ความสัมพันธ์ของอนุทวีปอินเดียบกกับดินแดนต่าง ๆ ของโลกนั้นสามารถสืบย้อนไปได้ถึงสมัยอารยธรรมลุ่มแม่น้ำสินธุอันเป็นยุคก่อนประวัติศาสตร์สืบต่อมาเรื่อย ๆ จนถึงสมัยที่ชาวอารยันมีบทบาททางวัฒนธรรมแทนที่คนพื้นเมือง ดังปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีในดินแดนต่าง ๆ ของโลก ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าแม้อินเดียจะมีพรมแดนธรรมชาติที่ดูเหมือนจะปิดล้อมอินเดียเอาไว้ แต่ในความเป็นจริงนั้น อนุทวีปอินเดียไม่เคยอยู่โดดเดี่ยว

อย่างไรก็ตามหลักฐานต่าง ๆ ที่ค้นพบก็มิได้ให้ภาพความสัมพันธ์ที่ชัดเจนนัก จนกระทั่งต้น ๆ ยุคคริสตกาลจึงปรากฏหลักฐานที่ชัดเจน เช่นบันทึกของชาวกรีกที่อยู่ในอียิปต์ ชื่อ The Periplus of the Erythraean Sea จากหลักฐานชิ้นนี้แสดงให้เห็นว่ามีการค้าระหว่างอินเดียกับประเทศทางตะวันตก โดยใช้เส้นทางเดินเรือระหว่างอินเดียบกกับดินแดนต่าง ๆ ทางตะวันตก สินค้าที่สำคัญ ๆ ที่เป็นที่ต้องการก็คือ ไข่มุก อัญมณีต่าง ๆ ผ้าฝ้ายลิน (Muslins) เชื่อว่ามีเครือข่ายของเส้นทางเดินเรือ รวมไปถึงทางบกที่จะขนส่งสินค้าจากดินแดนตอนในของอินเดียมายังท่าเรือ และเดินทางต่อไปยังดินแดนต่าง ๆ นอกจากนี้ยังเชื่อว่าการตั้งถิ่นฐานของชาวอินเดียในเกาะบางเกาะในทะเลอาหรับ อย่างเช่น เกาะโซโคตรา (Socotra) นอกจากนี้ยังพบว่าอินเดียมีการติดต่อกับอาณาจักรโรมัน เมื่อประมาณ 26 ปีก่อนคริสตกาล (Majumdar, 1976 : 203) การค้าระหว่างอินเดียบกกับโรมเป็นการค้าทางเรือ แต่อย่างไรก็ตามก็ต้องขนถ่ายสินค้าทางบกข้ามจากฝั่งทะเลแดงไปยังทะเลเมดิเตอร์เรเนียน นอกจากการค้าทางทะเลแล้ว อินเดียก็ยังสามารถติดต่อกับตะวันตกโดยทางบก เป็นเส้นทางที่พาดผ่านอาณาจักรเปอร์เซียทอดตัวไปตามชายฝั่งของทะเลสาบแคสเปียน ผ่านซีเรีย เอเซียไมเนอร์ไปยังชายฝั่งเมดิเตอร์เรเนียน เส้นทางนี้เป็นที่รู้จักกันมากขึ้น หลังจากที่พระเจ้าอเล็กซานเดอร์รุกรานอินเดีย

เส้นทางการค้าทั้งทางบกและทางเรือตกไปอยู่ภายใต้อำนาจของชาวอาหรับหลังจากการสถาปนาอำนาจของอิสลามในคริสต์ศตวรรษที่ 7 ดังนั้นการค้าจึงกลายเป็นการค้าระหว่างอินเดียบกกับอาหรับแทนที่การค้าโดยตรงระหว่างอินเดียบกกับตะวันตก

เป็นที่ทราบกันอยู่โดยทั่วไปว่าอารยธรรม วัฒนธรรมนั้นย่อมติดตามไปกับการค้า เราได้พบการขยายตัวของศาสนาอินเดียไปทางตะวันตก ในสมัยพระเจ้าอโศกมีการส่งสมณทูตไปเผยแผ่ศาสนาพุทธยัง

เอเชียตะวันตก แอฟริกาเหนือ และยุโรปตะวันออกเฉียงใต้ เชื่อว่าศาสนาของอินเดียมีอิทธิพลอยู่ในบริเวณนี้พอสมควรก่อนการสถาปนาศาสนาอิสลาม ในเอเชียกลางก็เช่นกัน ศาสนาพุทธเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปในกลุ่มชนเผ่าเร่ร่อนในแถบนี้ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะอำนาจของพวกกุชานะที่รับนับถือศาสนาพุทธ และสนับสนุนนิกายมหายาน ซึ่งในเวลาต่อมา ศาสนาพุทธมหายานได้ขยายตัวเข้าไปสู่จีน ซึ่งยังคงปรากฏอิทธิพลต่อประชาชนนับล้านในหมู่ชาวจีนปัจจุบัน

ในบรรดาดินแดนที่รับอิทธิพลด้านวัฒนธรรมของอินเดียเอาไว้จากกล่าวได้ว่าดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นดินแดนที่ปรากฏอิทธิพลของอินเดียสูงสุด ไม่ว่าจะเป็นประเทศพม่า ไทย มาเลเซีย อินโดนีเซีย ลาว กัมพูชา ในปัจจุบันนี้ ความอุดมสมบูรณ์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไม่ว่าจะเป็นแร่ธาตุ ไม้สัก โดยเฉพาะเครื่องเทศทำให้พ่อค้าจากดินแดนต่าง ๆ ของโลกไม่ว่าจะเป็นอินเดีย จีน และอาหรับในภายหลัง หลั่งไหลกันเดินทางไปค้าขายกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งมีสภาพภูมิศาสตร์เหมาะสมกับการค้าทางทะเลเป็นอย่างยิ่ง

เชื่อว่าประมาณศตวรรษที่ 2 ในยุคคริสตกาล พ่อค้าชาวอินเดียจากเบงกอลได้สถาปนาความสัมพันธ์ทางการค้ากับประชาชนในคาบสมุทรมลายาแล้ว ดังปรากฏในบันทึกของปโตเลมี (Ptolemy) ถึงชื่อเมืองในเกาะชวา สุมาตรา นอกจากนี้จากบันทึกของพุทธศาสนิกยังปรากฏชื่อเมือง ซึ่งสอดคล้องกับบันทึกของปโตเลมี ชื่อที่ปรากฏนี้เป็นอิทธิพลของอินเดียอย่างแน่นอนเพราะชื่อเมืองต่าง ๆ เหล่านั้นเป็นภาษาสันสกฤต

การถ่ายทอดอารยธรรมอินเดียสู่ดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นไปอย่างช้า ๆ พ่อค้าชาวอินเดียผู้อพยพจากดินแดนซึ่งอาจเป็นชนชั้นกษัตริย์ หรือนักบวชได้นำวัฒนธรรมอินเดียไปสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดินแดนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ซึ่งมีความเจริญอยู่ในระดับหนึ่ง ได้รับเอาวัฒนธรรมใหม่เข้าไปผสมผสานปรับปรุงให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมดั้งเดิมของตน จนกลายเป็นวัฒนธรรมที่มีลักษณะเฉพาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่อย่างไรก็ตามก็ยังคงปรากฏร่องรอยของอิทธิพลด้านวัฒนธรรมจากอินเดียอย่างเด่นชัด เช่น ความคิดทางการเมือง และสถาบันพระมหากษัตริย์ พิธีการของศาสนาพราหมณ์ หลายดินแดนยอมรับนับถือศาสนาพุทธทั้งมหายานและหินยาน วรรณคดีสำคัญ ๆ อย่างเช่น มหาकाพย์รामายณะ และมหาकाพย์มหาภารตยุทธ ได้รับความนิยมชมชอบ และรักษาไว้ในดินแดนนี้เป็นอย่างดี

อย่างเช่นดินแดนที่เป็นประเทศไทยปัจจุบันและดินแดนลุ่มแม่น้ำโขง เช่น อาณาจักรฟูนัน อาณาจักรเจนละ ต่างก็ได้รับอิทธิพลของอินเดียมาตั้งแต่ต้น ๆ ยุคศรีวิชัย นอกจากนี่ยังปรากฏอาณาจักรที่ได้รับอิทธิพลของอินเดียในแถบหมู่เกาะด้วยเช่นกัน อย่างเช่น อาณาจักรไศเลนทร์ (Sailendra) ซึ่งได้รับอิทธิพลของศาสนาพุทธมหายาน

กล่าวโดยสรุปก็คือวัฒนธรรมอินเดีย นอกเหนือจากจะมีความสำคัญ มีบทบาทต่อประชาชนในอนุทวีปอินเดียเองแล้ว วัฒนธรรมอินเดียยังมีบทบาทสำคัญต่อโลก โดยได้ให้ความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการด้านต่าง ๆ กับโลก เช่น คณิตศาสตร์ วรรณคดี ภาษา ปรัชญา ศาสนา สถาปัตยกรรม รวมทั้งเป็นพื้นฐานสำคัญให้กับบางอารยธรรม เช่น ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นต้น